

RUSYA'NIN BİR KARADENİZ DEVLETİ OLMASI SÜRECİNDE GRİGORİY ALEKSANDROVİÇ POTEMKİN (1768-1791)

Mahir ASLAN*

ÖZ

Grigoriy Aleksandroviç Potemkin'in hızlı bir şekilde II. Katerina'nın gözdeleleri arasına girmesi onun kariyerinde önemli gelişmelere sebep oldu. İmparatoriçe tarafından birçok rütbe ve görevle ödüllendirilen Aleksandroviç Potemkin'in en önemli ve kendisinin de hayatının sonuna kadar sürdürdüğü görevi Yenirusya (Novorossiya) genel valiliği oldu. Yaklaşık olarak Karadeniz'in kuzeyi bugünkü Ukrayna topraklarını içerisine alan Yenirusya topraklarında Rusya'nın hâkimiyet kurması Aleksandroviç Potemkin'in telkinleriyle birlikte II. Katerina nazârında büyük önem arz etmeye başladı. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Potemkin, adı geçen bölgeden General Rumyantsev'in ordusu için herhangi bir şekilde istifade edemediğini gözlemlemişti. Bundan sonra Potemkin'in Yenirusya sahasındaki tüm çabası, ilerleyen yıllarda meydana gelmesi muhtemel Osmanlı-Rus savaşlarında bu coğrafyadan istifade edebilmektir. Bu amaç doğrultusunda Potemkin Karadeniz'in kuzeyinde çok kısa zaman zarfında yeni şehirler, tersaneler, limanlar, filo inşa ederken bir taraftan da bölgenin demografik yapısını Rusya'nın lehine çevirmek için bölgeye Balkanlar ve Rusya'nın farklı yerlerinden insan taşıdı. Potemkin'in siyasi öngörülleri doğru çıktı ve bir sonraki Osmanlı-Rus mücadelesinde Karadeniz bölgesi ekonomik, askeri, insan ve lojistik faktörleriyle etkin rol aldı.

Anahtar Kelimeler: II. Katerina, Grigoriy Aleksandr Potemkin, Karadeniz, Ukrayna, Yenirusya, Kırım, Nikolaev.

ABSTRACT

The fact that Aleksandroviç Potemkin was much adored by Catherine II had quickly led to an important advancement in his career. Perhaps his most important and lifelong role, given that he rewarded many ranks and missions from the Queen, was his position as the general governor of New Russia (Novorossiya). Achieving the domination of Russia over the New Russian lands—which contain the lands in the north of the Black Sea in Modern Ukraine—suggests Aleksandroviç Potemkin's assumed importance in the presence of Catherine II. During the 1768-1774 Russo-Turkish Wars, Potemkin observed that General Rumyantsev's army could not have benefited from those lands in any way, shape, or form. Thus, all efforts of Potemkin at New Russian lands were to benefit from that geography for

*Dr., ORCID: 0000-0002-6345-7011, E-posta: mahiraslan1@gmail.com

the anticipated Russo-Turkish wars that would later occur in the years to come. In accordance with that aim, not only had Potemkin built cities, dockyards, harbours, fleets in the lands in the north of the Black Sea within a short time period, but he had also transferred many people from the Balkans and various parts of Russia to the new region in order to change their demographic structures for the benefit of Russia. The political foresight of Potemkin was correct: during the next Russo-Turkish War, the Black Sea region indeed had played an important role in terms of economy, military, human power, and logistics.

Keywords: Catherine II, Grigoriy Aleksandrovich Potemkin, Black Sea, Ukraine, New Russia, Crimea, Nikolaev.

Tarihteki başarılı, şanslı, tanınmış kişiler arasında çağdaşlarını gücü, başarısı ve zenginliği ile şaşırtırken sıra dışı yükselişleri ile gelecek nesillerin fantastik efsanelerinin oluşması için malzeme olarak hizmet etmiş ender kişiliklerden bir tanesi de Grigoriy Aleksandroviç Potemkin'dir (Ogarkov 1892: 181). Grigoriy Potemkin, ilginç, çok yönlü ve hiç şüphesiz çelişkili bir kişiliğe sahipti. İnsanlar ondan bahsetmeye başladıklarında akıllarına hemen bir mizah unsuru olan "Potemkin köyleri" geliyor", kimileri ise II. Katerina döneminin sosyal ve politik hayatında onun oynadığı rolün önemini vurguluyor (<https://екатерина2.рф/связи/фавориты>). Öncelikle Grigoriy Potemkin'in eksikliklerini teşhir eden bu anekdotlar onun devlet adamlığını gölgede bıraksa da, Kırım'ın kansız kazanımı, Karadeniz Filosu'nun kuruluşu, Yenirusya boş steplerinin verimli taşralara çevrilmesi, devlet mekanizmasında hayata geçirdiği reformlar Grigoriy Potemkin'i, Rusya'nın önde gelen şahsiyetleri arasına sokmaya yeterlidir.

II. Katerina'nın kendisi de gerek yaşarken gerekse ölümünden sonra Grigoriy Potemkin'den haddinden fazla övgüyle bahsetmiştir. II. Katerina çevresine "onun yerine kimseyi koyamam, dahi insan, o benim çırağımdı" diye bahsederken, eğer bu bir devlet sırrı olmasaydı, II. Katerina "çırağım" yerine "kocam" diyebilirdi. Zira aralarında aşka dayalı bir ilişkiden daha fazlası, yani kilisede kıyılmış resmi bir nikâh söz konusuydu (<http://history.milportal.ru/2014/07/poslednie-dni-knyazya-g-a-potemkina-tavricheskogo/>). II. Katerina Alman diplomat Grimm'e Grigoriy Potemkin'in ölümüyle bağlı yazdığı mektupta, Potemkin "yapmak istediklerinin henüz daha yarısını dahi hayata geçirmemişti" derken de onun politik yönünün zenginliğine dikkat çekmiştir (<https://екатерина2.рф/связи/фавориты>).

Gençlik ve yükseliş yılları

Grigoriy Potemkin'in gençlik yılları ve aile kökeni hakkındaki bilgilerin çoğu rivayet karakterli olup ayrıca bu bilgilerin önemli kısmı güvenilir sayılamayacak sözlü nakillerden oluşmaktadır. Potemkin'in doğum tarihi de net olmamakla birlikte, farklı kaynaklarda 1736 ve 1739 tarihlerinden bahsedilmektedir (Brinker 1996a: 17-18), en güvenilir olan ise 1739 dur. Zira kendisi de Adalet Bakanlığı Haber Ofisi verilerine atıfta bulunarak 1739 tarihini belirtmiştir (Şlapnikov 1998a: 76).

Grigoriy Aleksandroviç Potemkin 13 Eylül 1739 tarihinde Smolensk yakınlarındaki Duhovşinskiy kazasının Çijov köyünde asker emeklisi bir ailede dünyaya gelmiştir (Buganov 1992: 340). Kaynakların verdiği bilgiye göre baba Aleksandr Vasilyeviç; gururlu, despot, zapt olunmaz bir kişiliğe sahipti. Kendisinden otuz yaş küçük, dul Darya Vasilyevna Skuratova'yı gördükten sonra onunla evlenmeye karar vermiş ve evlenmiştir (Anişko:2002:8). Evliliklerinin üzerinden birkaç ay geçtikten sonra Darya eşinin ilk hanımından haberdar olmuş ve aldatılan eşle bağlantı kurmuştur. Potemkin'in ilk eşi hakkında yeterli bilgi mevcut değildir, kadın var olan durumdan haberdar olunca eşini terk ederek manastıra kapanmıştır.

Yeni ailede beş kız çocuğu ve yegâne erkek varis olarak G.A. Potemkin vardı (Şlapnikova 1998a: 76). Baba erken ölmüş, ondan otuz yaş küçük ve kocasının despotik karakterinden şiddetli muzdarip olmuş anne ise oğlunu çocukluğunun erken yaşlarından itibaren kendisi terbiye etmiştir (Buganov 1992: 340).

Eşinin ölümünden sonra anne, vergiler idaresi başkanı olan akrabası Grigoriy Matveyeviç Kazlovski'nin himayesinde Moskova'ya yerleşti ve tek oğlu Potemkin, akrabası Kozlovski'nin oğlu ile Litkela eğitim kurumuna başladı. Üniversiteye ise Moskova Üniversitesinde devam etti, Potemkin, henüz yeni kurulmuş olan Moskova Üniversitesine girdikten sonra, kabiliyet ve başarısından dolayı altın madalya ile ödüllendirildi. Daha sonra 1757 yılının Temmuz ayında İmparatoriçe Yelizaveta Petrovna'nın huzurunda temsil olunmak üzere Petersburg'a gönderilen, üniversitenin en iyi eğitim görmüş öğrencileri arasında yer aldı (Brinker 1996a: 18-19). Anlaşılan o ki Petersburg'daki saray hayatının cazibesi karşısında Potemkin de duyarsız kalmamış, başkentten dönüşüne bağlı olarak çalışkan, gayretli öğrencilik hayatından uzaklaşmıştır. "*Tembellik ve derslere devamsızlıktan dolayı*" 1760 yılında okuldan kaydının silinmesi ile Potemkin'in sistematik eğitim hayatı da bitmiş oldu (Şlapnikova 1998a: 76). Bu olanlardan sonra Potemkin eğitime kendi çabaları ile devam etti.

Sunmuş olduğu imkânların yanı sıra başkent hayatının lüks ve debdebeli yaşam tarzı karşısında ilgisiz kalmayan Grigoriy Potemkin Petersburg'a gitmeye karar verdi. Potemkin'in niyet ve tavırlarını sürekli takdir eden Başpiskopos Amvrosiy Zertis Kamenskiy ona yol için beş yüz ruble borç verdi. Çok geçmeden Petersburg'da Potemkin'i çavuş yardımcısı olarak Prens Georg Golştinski'nin hizmetinde memuriyete aldılar. Aradan uzun zaman geçmeden çavuş oldu ve bu memuriyette iken 28 Haziran 1762'de III. Petro'ya karşı tertip edilen saray darbesi¹ ile karşı karşıya kaldı (Buganov 1992: 341).

Adı geçen saray darbesinde Grigoriy Potemkin'in aldığı rol tüm yönleri ile açık olmadığı gibi, gelecek kariyerinin temellerinin de burada atıldığı

---

¹ 28 Haziran (9 Temmuz) darbesi 18. Yüzyıl Rusya tarihindeki saray darbelerinden bir tanesidir, bu darbe esnasında İmparator III. Petro devrilmiş, eşi II. Katerina muhafız alayından aldığı güçle iktidarı ele geçirdiği gibi Rusya'nın da mutlak imparatoriçesi oldu.

yönündeki varsayımlar da pek inandırıcı bulunmamaktadır. Darbenin üzerinden birkaç hafta geçtikten sonra II. Katerina, eski sevgilisi ve dostu olan Ponyatovski'ye yazdığı mektupta, darbe sırasında cesaret, feraset ve coşkunluk gösteren on yedi yaşındaki Potemkin'den bahsediyordu. 1762 saray darbesinde Potemkin kazananların yanında yer almıştı, 9 Ağustos 1762 yılında Petersburg idaresi Teğmen Grigoriy Potemkin'e 400 köle bağışlandığını bildirdi. Bu hediyeler II. Katerina'nın taç giymesinin onuruna verilmişti. Grigoriy Potemkin aktif olarak darbeciler arasında yer almamıştı ve o güne kadar da II. Katerina onu tanımıyordu, sadece darbe zamanında II. Katerina'nın dikkatini çekebilmişti (Yena 2007: 54-55). Bundan başka aynı yılın temmuz ayında Potemkin orduda teğmen rütbesini aldı, bununla da sarayda daha fazla bulunmaya başlarken elinden gelen tüm gayretle İmparatoriçe'nin, Grigoriy Orlov'un, gerekse de İmparatoriçe'nin sevgilisinin dikkatlerini kendi üzerine çekmeye çalıştı (Buganov 1992: 341). 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı başladığında Grigoriy Aleksandr devam eden bu savaşa gönüllü katıldı. Fakat bu katılım öyle sıradan olmadı, imparatoriçeye kendisi hakkında teminat vermek için yazdığı mektupla son derece şaşalı ve görkemli oldu.

Grigoriy Potemkin, savaşın başında Prens A.M. Golitsin'in daha sonra ise Graf P.A. Rumyansev'in birliklerinde görev aldı, Temmuz 1769 tarihinde Dinyester'de Osmanlı Devleti ile yapılan Hotin çarpışmasına katıldı. II. Katerina zamanında Osmanlı ile olan bu ilk savaş Rus ordularının şatafatlı zaferi olarak tayin olunmuştu. Bu durumda Potemkin'in bu dönemin tüm ünlü savaşlarına katılması ve bağımsız faaliyetlerde kişisel cesaretinin yanı sıra çalışkanlığını da göstermesi gerekiyordu (Anişko 2002: 14). General Rumyansev, Potemkin'i överek 1770 yılında II. Katerina ve Graf Orlov'a verilmek üzere yazılmış mektupla onu izne gönderdi. Potemkin başkentte pek fazla boş vakit geçirmede, içerisinde himaye ve övgünün olduğu imparatoriçenin mektubunu vakit kaybetmeden Rumyansev'e ulaştırdı.

Bu kısa süre zarfında daha da önemli olan gelişme şu oldu: Grigoriy Potemkin, İmparatoriçenin kütüphanecisi üzerinden İmparatoriçeye cevap beklemezsizin mektup yazma iznini almış oldu. Tüm bu olanların arasında 1773 tarihinde Silistre yakınlarında Potemkin İmparatoriçe'den beklenmedik bir mektup aldı. *"Benim sizin hakkınızdaki düşüncelerimden haberdar olmanız için"* bu Potemkin'e karşı meylin ve teveccühün bildirisi idi: *"Benim açımdan, ben her zaman azimli, iyi, akıllı ve hünerli insanların muhafaza edilip korunmasını arzu ederim, yani sizden ricam boş yere tehlikelere sokulmayın"*. Potemkin için mesaj gayet açıktı, 1773 yılı Aralık sonunda izin alarak bir sonraki yılın başlarında Petersburg'a gitti (Şlapnikova 1998a: 78).

1774 yılının başından itibaren Petersburg'da bulunan Potemkin aynı yıl hiçbir askeri faaliyete katılmadı (Brinker 1996a: 32). 4 Şubat 1774'te Çarlık Köyünde Nöbetçi General Yaver Prens G.G. Orlov,² hareket halindeki

---

² Grigoriy Grigoroviç Orlov'un (1734-1783) kaderi de bir tesadüf ile değişti. Seçkin muhafız birliklerinin toplandığı zaman Grigoriy Orlov Prenses Katerina Aleksiyeвна'nın dikkatini

ordudan ayrılarak dörtnala Petersburg'a gelen Potemkin'i İmparatoriçeye takdim etti. Orlov, Potemkin ve II. Katerina arasındaki gizli yazışmadan şüphelenmedi, önce Çarlık Köyünde daha sonrada Petersburg'da İmparatoriçenin Potemkin ile gizli görüşmeleri başladı (Lopatin 1992a: 21). Bununla beraber, 1774 yılının mart ayı itibariyle Potemkin kayıtsız şartsız bastırılmış tüm otoritesi ile devlet işlerine muazzam etki göstermeye başladı (Ogarkov 1892: 197). Potemkin, İmparatoriçe'nin en yakınında yerini aldıktan sonra öncelikli olarak o günlerde baş gösteren Pugaçevski³ İsyanı'nın bastırılması üzerinde yoğunlaştı. Grigoriy Potemkin, etkili emir ve kararlı tedbirleri ile II. Katerina'nın iktidarını büyük tehlikeye düşürmüş bu isyanın tamamen bastırılmasında ciddi etki gösterdi (Şubinskiy 1867: 12).

Aradan çok uzun zaman geçmeden, tabir yerinde ise Potemkin II. Katerina tarafından ihsan ve lütufa boğuldu. General Yaver rütbesini bizzat Potemkin'in kendisi istedi ve birkaç gün sonrada aldı. 15 Mart 1774'te Katerina, Potemkin'i Priobrejenskiy Alayının yarbayı yapması yanında Devlet Danışma Kurulunun da üyesi yaptı. Temmuz ayı itibari ile de Yenirusya vilayetinin general valisi oldu. Aralıkta Aziz Andrey Nişanını aldıktan sonra yeni görev olarak da Askeri Kurul Başkan Yardımcısı ve General-anşefa (ordu komutanı) oldu. Türkiye ile Küçük Kaynarca barış antlaşması imzalandıktan sonra *"iyi tavsiyeleriyle birine yardımcı olmasından dolayı"* Rusya

---

çektii. Genç kadın sağlam bir desteğe ihtiyaç duyuyor ve aradığı bu adamı daha sonra dayanağı ve savunması olan Orlov'da görmüştü. Aradan çok geçmeden Grigoriy Orlov tahtın varisinin hem sevgilisi hem de kocası oldu, ardından Nisan 1762 de bir oğulları oldu ve hiç zaman kaybetmeden Graf Bobrinski'nin adı altında yurtdışına gönderildi. İktidara III. Petro'nun gelmesi üzerinden çok geçmemiştir ki II. Katerina muhafız birliğinin de desteğini alarak iktidar darbesini gerçekleştirdi ve tahta çıktı. Katerina'nın tahta çıkması ile Orlov ailesinin tarihinde parlak günler de başladı. Orlov'un tüm kardeşleri graflık onur ve rütbesine yükseltilirken Grigoriy ve Aleksey general oldular. Orlov II. Katerina'ya herkesten yakındı hatta evlenecekleri dahi konuşuluyordu. Grigoriy Orlov genellikle II. Katerina'ya ziyaretleri esnasında eşlik etmenin yanında farklı önemli vazifeleri de yerine getiriyordu. 1711 yılında gönderildiği Moskova'da veba salgınından alınan tıbbi tedbirler sayesinde kurtulabilmişti. Grigoriy Orlov Türkiye ile barış görüşmeleri için görevlendirildiğinde bunun diğerlerinden farklı olarak sürgün olduğunu fark etmedi. II. Katerina Orlov'un diplomatik yeteneklerinin yeterli olmadığını bildiği halde özellikle onu heyetin başı olarak görevlendirdi. Orlov'un uzaklaştırılmasındaki gerçek sebep ise onun akrabasına âşık olması ve Katerina'nın isteğinin tersine onunla evlenmesi idi. II. Katerina'nın hesabı tamamen doğru çıkmış, Orlov Türkler ile barış elde edememiş ve geri Petersburg'a çağrılmıştı. Daha açığı Orlov'un başkente de ulaşması gerekmiyordu. Yolda kurye kendisine ulaşmış ve II. Katerina'nın, onun kendi malikanesine dönmesi ve emekliye ayrılması yönündeki emrini ulaştırmıştı.

³ 1773-1775 Köylü Savaşı - (Pugaçövşina, Pugaçevski Ayaklanması, İsyanı) Yayık Kazaklarının Y.İ. Pugaçev önderliğinde bütünüyle köylü savaşına dönüşen ayaklanmasıdır. Ayaklanmanın başındaki aslen Don Kazaklarından olan Pugaçev kendini Çar III. Petro olarak tanıtıp 1773'te isyan etti. Pugaçev meşru bir hükümdar olan ve Petersburg'daki beyler tarafından tahtından indirilen III. Petro olarak zalimler rejimine karşı harekete geçtiğini ilan etmesi geniş bir halk çevresinde yankı buldu. Ayaklanma Yayık Ordusu arazilerine, Orenburg Eyaletine, Urala, Prikamye'ye, Başkurlara, Batı Sibirya'nın bir kısmına, Orta ve Aşağı Povolje'ye kadar yayılma alanı buldu. Ayaklanmanın devam ettiği süre zarfında ayaklanmaya Başkurlar, Tatarlar, Kazaklar, Çuvaşlar, Mokaşınlar, Ural fabrika işçileri ve çok sayıda toprağa bağlı köle konumundaki köylü kazaklar da katıldı.

İmparatorluğu'nun Graflık (Kontluk) liyakatini aldı (Semevskiy 1875: 502; Aniško 2002: 19). Yükselişinin daha ilk yıllarından itibaren Potemkin, sarayda asla bir "mobilya" gibi olmak niyetinde olmadığını göstermişti (Ogarov 1892: 200; Lopatin 1992: 22). Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, Potemkin İmparatoriçe üzerinde muazzam etkiye sahipti ve bunu da hayatının sonuna kadar muhafaza etti. Görünen o ki, iki yıl zarfında bir tane dahi devlet kararının Potemkin'in tavsiyesi alınmadan geçirilmemesi onun etkisini göstermesi açısından kayda değerdir.

Potemkin, ortaya çıkışı ile hemen II. Katerina'nın gözdesi ve baş politik danışmanı olmadı, bunun olmaması ve böyle bir erteleme için II. Katerina'nın yeteri kadar güçlü politik sebebi vardı. II. Katerina, Grigoriy Orlov'a kapıyı gösterip onu gözdeleri arasından çıkardığında Orlov'dan boşalan yeri Potemkin değil Aleksandr Vasilçikov⁴ doldurdu. Genç gözde Orlov'unkinden farklı bir konumu dolduruyordu. Grigoriy Orlov mutlakiyetçi danışmanlar çevresine aitti, tahtın varisleri ve II. Katerina arasındaki gerekli balansı II. Katerina'nın istekleri doğrultusunda haklı çıkarmadığı sürece gitmeye mecbur kalacaktı. Bu yüzden Orlov her iki taraf içinde ayak bağı idi. Orlov'un iktidara yönelik gayreti ise II. Katerina'nın elini kolunu bağlıyordu. Vasilçikov'a ise siyasi ihtiraslarına yönelik hak verilmediği gibi o, hizmetini Katerina'ya yatak odasında göstermek, güler yüzlü ve hizmetkâr olmasından başka da bir şey gerekmiyordu (Yena 2007: 89).

Hattı zatında İmparatoriçeye bir silah arkadaşı gerekliydi, fakat o gün için ona mecbur ve bağlı olan gözde A.C. Vasilçikov, nitelikleri sebebi ile bu role uygun değildi. İmparatoriçe'nin kendisi bile onu "donmuş çorba" olarak adlandırıyordu. Vasilçikov, Orlov'un dönekliliğinin tepkisi olarak İmparatoriçenin yanında belirmiş ve iki yıllık süre zarfında İmparatoriçeye ciddi bir bıkkınlık getirmişti. Grigoriy Potemkin ise İmparatoriçenin silah arkadaşına dönüşürken bir yandan da saadetin dar sınırlarını da aşmaya başlamıştı. İmparatoriçe üzerinde Potemkin'in devam eden bu etkisi onları birleştirirken gizli bir evliliğe de kolaylık sağlamıştır (Şlapnikova 1998a: 79).

Bu ilişkide tarihi literatür kendisine şu soruyu soruyor; II. Katerina, Potemkin ile evlendi mi? II. Katerina, Petro Fedoroviç ile resmi olarak 1745 yılında evlenmişti; onun ölümünden sonra II. Katerina tahta geçmiş ve kısa zaman sonra onun, Grigoriy Orlov ile evlenme planı ortaya çıkmıştı. Bu evlilik fikrine Nikita Panin kesinlikle karşıydı. Fakat var olan birçok belirti II.

---

⁴ Aleksandr Semenoviç Vasilçikov (1746-1803) beklenmedik bir hızla iktidar dizginlerine almasına rağmen onlardan şahsi işlerinde istifade etmeyişiyle farklı bir insan tipi ortaya koymuştur. 1765 yılından itibaren saray muhafız süvari birliğinde görev yapan Vasilçikov, 1772 yılı itibarıyla Çarlık Köyü'nde nöbetler tutmaya başladı. Grigoriy Orlov'un diplomatik bir görevle Focşani'de olduğu bir dönemde genç subay Vasilçikov II. Katerina'nın dikkatini çekti ve çok geçmeden İmparatoriçe'den altın tütün kutusu hediye aldı ve arkasından diğer hediyeler geldi. Vasilçikov, II. Katerina'nın kalbindeki Orlov'a ait yeri almakla kalmayarak, sarayda ona ait odalara da yerleşti. 1772-74 yılları arasında İmparatoriçenin gözdesi olan Vasilçikov birçok yönden zayıf kişiliğinden ötürü saraydaki durumunu kaybetti. Geri kalan hayatını Moskova'da yaşayan Vasilçikov'a İmparatoriçenin emriyle 20.000 ruble emekli maaşı bağlandı.

Katerina'nın 1774 yılında Potemkin ile evlendiği ve gizli nikâhın kıyıldığı yönündedir (Yena 2007: 89). Özü itibarıyla de, A.A. Bobrinskiy ve D.N. Bludov'un şahitlikleri de bu nikâhın kıyıldığı yönündedir. Fakat rahatlıkla denebilir ki, nikâh kaydıyla alakalı tüm nüshalar yerin ve suyun altında kalıştır. Var olan sırrı muhafaza edebilmek için A.N. Samoylov'a ait olan tüm nüshalar, emri üzerine kendisi ile birlikte gömülmüştür. Potemkin'in yeğeni Grafina A.V. Branitska'da olan nüshalar da yok edilmiştir.

1774-1775 yıllarındaki mektup ve yazışmalardaki "kocam", "eşim" gibi hitaplarda nikâhın dolaylı şahitleri oluyorlar. Ayrıca Potemkin'in diğer gözdelelerden farklı olarak resmi bir evliliğinin olmaması durumu da tüm dikkatleri onun üzerine çekiyordu. Her halükarda nikâh olduysa bile onu gizli tutmayı başarabildiler. Potemkin'in çağdaşlarının nikahtan haberleri olması, haberdar olan birçoğu ise sessizliklerini muhafaza ederek sırlarını beraberinde mezara taşıdılar. Araştırmacılar Potemkin ve Katerina'nın bir kızı olduğunu, bununla 1775 yılında doğan ve Potemkin'in akrabası Samoylovlarda eğitim gören Yelizaveta Grigoryevna Temkina olduğunu kabul ediyorlar. Hatta Moskova'daki Tretyakov resim galerisinin koleksiyonunda Barovikovski çalışması olan bir portrenin de ona ait olduğu düşünülmekte (Şlapnikova 1998a: 79).

Potemkin'in yükselişi 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının bitimiyle yakından alakalıdır. Potemkin'in Astrahan, Azak, Yenirusya (Nova Rossiya) Vilayetleri Genel Valiliği unvanını alması için sembolik bir şeyler olmalıydı. Tam da aynı gün Osmanlı-Rus savaşını neticelendiren Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı. Potemkin savaşta gösterdiği yararlılıklara binaen korgeneral tayin edilirken Aziz Anna ve üçüncü sıradan Aziz Georgiy nişanlarıyla ödüllendirildi. II. Katerina onunla övünürken "*Bu insandaki nasıl bir kafa! Tuhaf ve iyi bir kafa, aynı şeytan gibi*" diyerek değerlendiriyordu (Yena 2007: 140-141; Jirtueva 2016: 47; Voskrenskaya 2014: 183).

1760-1770 yılları arasında Rusya'nın Türkiye ve Kırım ile alakalı hazırlanan dış politikası temelde Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalanması ile hayata geçirilmiş oldu. Karadeniz ve Boğazlar Rus ticaret gemilerine açılırken, diğer devletlerin istifade ettiği tüm ayrıcalıklardan Rus tüccarları da istifade etmeye başladı. Böylelikle Rus dış ticaretinin önünde büyük ve geniş bir ticaret perspektifi de açılmış oluyordu. Fakat Rus savaş gemileri henüz İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından geçme hakkı alamadıkları için sorun Rusya açısından henüz çözülmüş sayılmıyordu (Bolotina 2000: 92).

Yeni Rusya'nın Tanzimi

1768-1774 Osmanlı Rus savaşı Rusya'ya güneyde sınırlarını genişletme imkânı verirken, söz konusu imkanlardan en üst seviyede istifade edebilecek ve bunları hayata geçirebilecek en uygun kişi Grigoriy Potemkin idi. II. Katerina, Potemkin'i geniş yetkiler ile donatırken sadece askeri hareketin idare edilmesinden ziyade, Osmanlı-Rus ilişkileri ile alakalı olan tüm politik sorunların tanzimi, idari organların kurulması ve kolonilerin oluşturulması işlerini de Potemkin'in yetkisine veriyordu (Yena 2007: 142). 1774 yılı iti-

bariyle Potemkin Yenirusya'nın Genel Valisi oldu, yeni Genel Vali bu atamayı memnuniyetle kabul etti. Potemkin bu yeni vilayeti tamamen denize kadar iskân etmeyi, vahşi alanları ekili araziye çevirmeyi, görkemli şehirler inşa etmeyi, fabrikalar kurmanın yanı sıra nihayetinde Kırım Tatar Hanlığı elindeki bağımsız toprakları Rusya'ya bağlamayı daha sonra Karadeniz ve Azak denizlerinde güçlü askeri ve ticari filolar kurmayı, yine aynı kıyılarda onun gücünün eseri olarak yüzyıllarca kalacak limanlar, tersaneler ile birlikte büyük şehirler kurmayı hayal ediyordu. Fakat tüm bu planların gerçekleşmesinin önündeki ilk engel olarak Zaparoji Kazakları duruyor ve ortadan kaldırılmaları gerekiyordu (Millera 1901: 29-30).

1775 yılı itibariyle Zaparoji Kazakları'nın merkezi Dinyeper Nehrinin ağzında bulunuyordu, kendi hukuklarına göre yaşayıp Rusya'ya karşı olan yükümlülüklerini yerine getiriyorlardı. Zaparoji Kazakları henüz Don Bölgesinde alışılmış olan toplumsal farklılaşma ölçüsüne ulaşmamışlardı. Başlarındaki Hetman bir yıllığına halkın katılımı ile seçilir ve baş hâkim, kâtip de hetman olurdu. Başına buyruk kolektif özgürlük en büyük özgürlük sayılırdı ve bunun muhafazası için her zaman birlik olmaya hazırlardı. Böylesine vahşi bir idare elbette II. Katerina'nın hoşuna gitmeyecekti. Potemkin birinci Türk-Rus savaşından itibaren Don Kazaklarını idare ettiği gibi Zaparoji Kazaklarını idare edemeyeceğini, Zaparoji Kazakları ile farklı bir iletişim kurmak zorunda olduğunu farkındaydı. Potemkin 1774 yılı Temmuz ayından başlayarak tüm yıl boyunca Zaparoji Kazakları ile görüşmeler yaptı, fakat bu görüşmeler imparatorluğun beklentilerine cevap verecek bir sonuca ulaşmadı. Bu durum karşısında iktidar, sorunun çözümü için başka vasıtalar kullanma yoluna gitti (Yena 2007: 152-153).

Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra Kuzey Karadeniz bölgesinde Rusya'nın stratejik pozisyonunu güçlendirmesi durumu, aynı zamanda Zaparoji Kazaklarının dış düşmanlara karşı bir bariyer olma durumunu doğal olarak gereksiz kılmıştı. Ayrıca bu özerk yapının varlığı devletin güvenliğini tehdit eder duruma gelmişti. Zira Potemkin, İmparatoriçeyi Pugaçeva İsyanı ruhunun Güneyde de ortaya çıkabileceği yönünde uyardıktan sonra Zaparoji Kazaklarını ortadan kaldırmayı teklif etti. 4 Temmuz 1775 tarihi itibariyle General P.A. Tekeli kumandası altındaki birliklerce Zaparoji Kazakları'nın tahkim mevkileri kuşatıldı ve herhangi bir direniş olmaksızın teslim alındılar. Zaparoji'deki birlik ortadan kaldırıldıktan sonra Potemkin'in inisiyatifi-ne bırakıldı. Potemkin General Tekeli'ye gönderdiği emirde kilise mallarının toplanmasını, yazılmasını ve akabinde kendisine gönderilmesini isterken sosyal durumlarına göre nüfusun sayılmasını ve bu insanların istemeleri durumunda Dinyeper vilayetine yerleştirilmelerini emretti. Bunlara ilaveten kabalıkta sertleşmiş, kemikleşmiş yaşlıları ve aynı şekilde azmış iflah olmaz sarhoşları mümkün olan her suretle ihraç edilmesine gayret gösterilmesini istiyordu (Bolotina 2000: 92-93; Semevskiy 1875: 504).

General Tekeli, birlikleri ile Zaparoji Kazaklarını kuşattığı zaman Kazaklar kendilerini savunma eğilimi gösterdiler fakat yerli kilise ve din adamları, Hıristiyanların kendi aralarında savaşmalarının büyük günah

olduğu yönündeki telkinleri ve Kazakların lideri Ataman'ın da Çara boyun eğmeleri yönünde Kazakları ikna etmesi Kazakları savaştan vazgeçirdi. Bu şekilde direnmeden Kazaklar teslim olurken meskûn yerler Rus birliklerince işgal edildi. Artık bu yerlerde Kazakların yapacak bir şeyi olmadığı için birbiri ardınca terk edip farklı yollarla Türkiye'ye giderken bir kısmı da Dunay Nehrinin ağız kısmında yerleşiyordu (Millera 1901: 31).

Zaparoji Kazakları'nın teslim olması ile birlikte Hazar Denizi'nden başlayıp Polonya sınırına uzanan toprakların işgali için gereken ilk adımı kısa zamanda Potemkin atmış oluyordu. Sonrasında Potemkin üç stratejik istikamet belirledi ve bu istikamete göre de daha sonra araziye hızlıca iskân etmeyi planlıyordu; Volga'dan Kafkaslara, eski sınırlardan Azak Denizine ve Dinyeper Nehri boyunca Güneybatıya kadar. Potemkin aynı zamanda tüm yönlerde zaman kaybetmeden yayılmayı planlıyordu. Potemkin için Türkiye'yi yenip Ayasofya'ya haç diktikten sonara Osmanlı Devletinin başkentinde büyük bir Hıristiyan devleti kurmak büyük bir hayaldi. Türkiye ile savaşma fikri her zaman güncelliğini koruduğu için Rusya'nın güney sınırlarında askeri üslerinin olması zorunluymuştu. Rusya kararlı iki adım ile Karadeniz Bölgesinde konumunu güçlendirmişti. Mühendislik istihkâm alt bölümü ile sivil halk Kerç kalesini inşa ederken ordu 1776 yılında General Rumyansev idaresinde Perekop'tan Ahtıyar hattına ilerliyordu. An itibariyle dikkatli gözlemciler, var olan durum üzerinden şu çıkarımı yapabiliyorlardı: Kırım Tatarları tarafından iskân ve idare olunan Kırım'ın Rusya'ya bağlanması meselesi artık gerçek olabilirdi, fakat o gün gelene kadar, yani 1783 Kırım'ın işgaline kadar Rusya'nın güneyde hummalı bir çalışma ortaya koyması gerekiyordu (Yena 2007: 154; Jirtueva 2016: 47).

1777 yılının kasım ayından beri içinde bulundurduğu askeri birlikleri çıkarmaya hazır olan bir gurup Türk gemisi Ahtıyar Limanında hazır bulunuyordu. Rusya, her ihtiyaç duyulduğunda Baltık kıyılarından bütün Avrupa'yı dolaşarak Karadeniz'e kendi filolarını gönderme şansına sahip değildi. Bu ihtiyaç karşısında Dinyeper Limanında Rusya'nın kendi tersanelerini inşa etmesi meselesi ortaya çıktı. 18 Haziran 1778 tarihinde II. Katerina tersane ve limanların yerlerinin belirlenmesiyle ilgili emri imzaladı. Potemkin büyük çaplı planını hayata geçirebilmek için Kırım ve güney topraklarının iskânına başladı. 1770'li yılların sonu itibariyle Potemkin zamanının büyük kısmını Yenirusya'da (Nova Rossiya) geçiriyor, Petersburg'a sınırlı aralıklarla gelebiliyordu. Herson, Nikolayev, Yekaterinaslav gibi şehirlerin ortaya çıkmasıyla Potemkin'in planının önemli bir kısmı hayata geçmiş oluyordu. 1778 yılında sonuncu olarak Dinyeper nehri ağzında temeli atılan Herson şehrinin gelecekteki Karadeniz Filosu için onlarca geminin inşa edileceği tersane olarak hizmet etmesi öngörülüyordu (Ogarkov 1892: 211; Yeliseyeva 2006: www.e-reading.club/ 15.02.2015).

Henüz Kırım ilhak edilmeden önce, 1778 yılında, Herson'un inşasına başlanmıştır (Millera 1901: 33; Yena 2007: 158). Potemkin için Dinyeper'in aşağı ağzındaki Herson şehri, onun batı sınırı güvenlik sisteminin merkez noktası olacaktı. Herson'un inşasına karar verilmesinde bir diğer faktör de

Karadeniz'e daha yakın bir yerde liman ve tersanelerin olması isteğiydi. Azak denizindeki limanlar sıklık yüzünden çok rahat değillerdi. Doğu kanadındaki çalışmalar II. Katerina'yı daha az ilgilendirirken Ukrayna'ya daha ciddi ilgi gösteriyordu. II. Katerina Herson'daki barışçıl koalisyonu gördükten sonra Dinyeper'de tehdit oluşturan Tük kalesi Ocakov'a karşılık bu şehir, Rus askeri gücünün sembolü olmalıydı (Yena 2007: 158). Potemkin tarafından inşa edilen ikinci en büyük şehir Yekaterinaslav şehriydi. Potemkin'in planına göre bu şehir Yenirusya'nın en önemli şehri olmalıydı ve İmparatoriçe II. Katerina'nın adına atfen kurulmuş, onun şanının sürekli sembolü olarak hizmet etmeliydi.

Güneyde varlığını Potemkin'e borçlu olan bir başka şehir Nikolayev'di ve Potemkin'in buraya özel bir ilgisi vardı (Millera 1901: 34-35). Nikolayev şehrinin yerini, adını Potemkin kendisi belirlerken temelini de kendisi attı. Bu yüzden Rusya kanunlarında diğer şehirlerin olduğu şekli ile Nikolayev'in kurulması için verilmiş herhangi bir emir yoktur. Tamamen Potemkin'in inisiyatifiyle kurulmuştur. Sadece 27 Ağustos 1789 tarihli Potemkin'in nişanı bulunmaktadır. Şehrin bu şekilde kurulması benzeri olmayan bir hadisedir, fakat bunu sadece Potemkin hiçbir izin almaksızın ve sormaksızın yapabiliyordu (Anişko 2002: 54). Söz konusu Nikolaev 1789 yılında kurulmaya başlandı. Nikolaev'in Karadeniz filosu için gemilerin inşa edileceği uygun tersane için kuruluşundan üç yıl sonra şehirde kale ve idari binaların dışında Nikolayev tersanesinde gemi inşasına başlanmıştır. O günlerde şehrin nüfusu henüz 1500 civarındaydı. Nikolayev'in hemen arkasından Odessa şehri kurulmaya başlandı (Millera 1901: 35).

Güney sınırlarının güçlendirilmesi, ordunun idaresi ve gemi inşasının merkezi olarak inşa edilen Herson, Yekaterinaslav ve Nikolaev'in inşası diğer yer ve bölgelerin unutulduğu anlamına gelmez. Nahçivann, Mariupol, Yenikale, Kerç ve Azak gibi önemli şehirlerin isimlendirilmesi Potemkin'in ticaret ve zanaatın gelişmesi için Yunan, Ermeni ve diğer milletlerin kabiliyet ve yeteneklerinden istifade etmesini bildiğini göstermektedir (Yena 2007: 163-164).

Yeni Rusya'nın İskânı

Güneyde yeni şehirlerin, bir başka deyimle Yenirusya'nın inşasının yanında iskân çalışması da ayrı bir öneme sahipti. 1776 yılı itibariyle Yenirusya'nın tarihinde yeni bir etap başlıyordu. Zaparoji Kazakları ortadan kaldırılmış, uzun yıllar Yenirusya halkı için korku salan Kırım Hanlığı, Rusya'nın vassalı konumuna düşmüş ve 1783 itibariyle ilhak olmuştu. Osmanlı Devleti zayıflamış olmasına bağlı olarak Yenirusya topraklarını geri isteme konusunda ciddi bir irade gösterecek durumda değildi. Tüm bu elverişli istisnai durum, verimli Kuzey Karadeniz topraklarının iskânını hızlandırıyor (Kabuzon 1976: 124).

Kaynakların bildirdiğine göre Potemkin, pasaportsuz insanlar ve devlete kayıtlı köylüler için yeni müsait bölgelere serbest giriş açmıştı (Treskin 1879: 13). Gelenler, Rusya'nın farklı yerlerinden ve yurt dışından, özellikle

büyük kısmı bugünkü Çernigov, Poltava ve Harkov vilayetlerinden gelen kişilerdi (Millera 1901: 35-36). Farklı yerlerden göç eden bu insanlar, Potemkin'in inisiyatifi doğrultusunda Yenirusya topraklarına yerleştirildiler (Buganov 1992: 345). Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın ilhakı arasındaki süreçte yabancı göçmenlerin kontenjanları kendilerine özgü niteliklere sahipti: Bunların arasında ciddi miktarda Osmanlı İmparatorluğu vatan-daşı vardı.1764-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Moldovalı, Ulah, Bulgar, Alban, Yunan ve Lehlerin kitlesel Rusya göçü başladı. Rus filosu takımadalarda olduğu zaman birçok Yunan ve Alban Rusya hizmetine girmiştir. Savaşın bitimine binaen kendi rızaları ile Rusya'ya yerleşmek istediklerini bildirdiler. Tüm bu göçmenler temelde Küçük Kaynarca Antlaşması ile alınan Taganrog, Kerç ve Yeni Kale'ye yerleştiler. Rus idaresi bu insanlara gelebilmeleri için parasal borçlanma yanı sıra birçok muafiyet sağladı (Bolotina 2000: 113).

İktidar, yabancıları Yenirusya'ya kabul ederken bilhassa konuk severdi, onların kabiliyetli ve bilgili insanlar olarak yeni yerleşim yerlerine olumlu etkileri olacağını düşündüğü için muafiyetler konusunda oldukça cömertti. 1763-1764 yıllarına ait emirlere binaen yabancılar, Rusya'ya devlet bütçesinden nakledildiler. Yabancılar kendi isteklerine göre şehirlere ya da koloniler halinde meskûnlaştırıldılar. İbadetleri için özel izin verilirken, kolonilere otuz yıllığına yerleşmiş olanlara tüm vergilerden muafiyet, yüzde altmış aileye kesilmek üzere evlerine yerleşmeden önce yarım yıllığına ücretsiz dairelere yerleştirildiler. Bütçeden on yıllığına faizsiz borç para verildi. Yabancılar kendi kanunlarına göre yargılanma hakkı getirildi. Rusya'ya yerleşen yabancıardan biri, daha önce Rusya'da olmayan bir fabrika açacak olursa ürettiği malını on yıl vergi vermeksizin satabilecekti, ayrıca kolonilerde her türlü vergiden muaf ihale ve panayır kurulabilecekti (Millera 1901: 37-38).

Bu suretle 1776-1782 yılları arasında Yenirusya'nın nüfusunda ciddi bir artış temposu gözlemlendi. Yedi yıllık kısa bir zaman zarfında eyaletin nüfusu yaklaşık iki katına yükseldi %79,82 (Bolotina 2000: 113). 1770'li yılların sonuna doğru Yekaterinaslavskaya Eyaletinin nüfusu % 116,8, Zaparoji Kazaklarının eski yerleşim yerinin nüfusu % 285,5, Herson Eyaletinin nüfusu % 146,1'e yükseldi. Herson ve Yekaterinaslavskaya Eyaletlerinin 1763 yılında 154,3 bin iken 70'li yılların sonuna doğru 357,1 bine yükseldi. Bu artış ciddi sayıda göçmenin adı geçen Yenirusya topraklarına yerleşmesi ile oldu. Kırım'daki 147 köyden 18.407 Yunan, 12.598 Ermeni, 219 Gürcü ve 162 Romanyalı Yenirusya topraklarına yerleştirildi. Aynı zamanda bu yerleşme ve göç süreci 1830'lu yılların ortalarına kadar devam etti (Kabuzon 1976: 124; Yeliseyeva 2006: www.e-reading.club/ 15.02.2015).

Yenirusya Genel Valisi; Kırım, Karadeniz'in Kuzeyi ve Kafkasya'nın sınır eyaletlerinde yerleşim için yer seçme ve kurulacak askeri idarenin merkezi olarak hizmet edecek olan şehir ve yerlerin net olarak belirlenmesi ve köy idaresinin tayininin yanı sıra Potemkin, şehir planları, kilise, idari binalar ve saray planlarını da kendisi hazırladı. Bunların yanında Potemkin ge-

rekli sermayeyi, sömürü yardımı ile Osmanlı Devleti'ne karşı gelecekte verilecek savaşın finansmanını da düşünmek zorundaydı. Potemkin, arada finansal bağ olması münasebetiyle, Yenirusya arazisinde Rusya'ya milyonlarca ruble kazandıran koyunculuk endüstrisini kurmanın yanı sıra tuzun doğru işlenmesi metodunu da getirdi. Aynı zamanda çiftçilik, hayvancılık, şarap endüstrisi ve ipek böcekçiliğini teşvik etti (Treskin 1879: 14; Yena 2007: 174).

Var olan ticaret merkezlerinin kurulması ya da genişletilmesi artık Potemkin'in askeri amaçlarına da hizmet ediyordu. Zira adı geçen merkezler gelecekteki savaşın bir dizi operasyonları için faydalı deniz kuvvetleri kurmaya ve takviye etmeye imkân sunuyorlardı (Menning 2012: 44). Yeni eyaletin idaresi üzerinden henüz on iki yıl geçmişti ki ikinci Osmanlı-Rus savaşı başladı ve yeni eyalet erzak ve benzeri ihtiyaçlar yönünden Rus ordusunun ihtiyaçlarını karşılamaya başladı. Oysaki çok değil ilk Osmanlı-Rus savaşı zamanında 1768-1774 General P. Aleksandroviç Rummyansev⁵ bu eyaletten ordusu için herhangi bir yarar sağlayamamıştı (Treskin 1879: 14).

Birinci Osmanlı-Rus savaşı zamanında Rus Filosundan birkaç gemi Karadeniz'in kuzey kıyılarına gönderilmişti. Küçük Kaynarca antlaşmasının imzalanmasından sonra Potemkin'in görevlerinden bir tanesi filoya ait bu gemileri burada tutmak hatta mümkün olduğunca sayılarını arttırmaktı. Herson, Nikolaev ve Taganrog tersanelerinde gemi inşa işlerinde ciddi bir canlanma vardı, artık 1780 yılının ilk ayları itibariyle İstanbul'a bir gün mesafede Rusya'nın deniz kuvvetleri bulunuyordu. Potemkin'in planları dâhilinde ikinci Osmanlı-Rus savaşına yetiştirilmek üzere yapılan çalışmalar sonucunda 1784 yılında adı geçen bölgede Rusya'nın 22 hat gemisi, 12 firkateyni, 17 küçük gemisi, 2 bombardıman gemisi, 8 brik ve 6 nakliye gemisi vardı. Bunlara ek olarak bölgede kadirgalar ve yüzen bataryalar mevcuttu. 1787 yılına gelindiğinde II. Katerina, gözdesi Potemkin'i gemilere haddinden fazla iddialı isimler vermemesi konusunda uyarıyordu. Buna sebep, gemilerin isimlerinin hakkını verememesinden korkmasıydı. Her ne kadar gemiler zamanın filo standartlarına göre küçük olsalar da kıyı operasyonları ve savunması için uygun olan sınıfa aitalardı. Potemkin sadece filonun kurulmasıyla değil aynı zamanda personelinin toplanmasıyla da bizzat kendisi ilgilendi. Dönemin seçkin subayları arasında yer alan F.F. Uşakov ve D.N. Senyavin gibi denizcileri yeni filoya dâhil edebilmişti (Menning 2012: 44; İvitskaya 2016: 102).

Kırım'ın İlhakı

Karadeniz'in kuzeyinde Rusya lehine genişleme, yeni şehirler, limanlar, tersaneler kurma ve iskan faaliyetleri ile bölgeyi Ruslaştırmanın yanı sıra,

---

⁵ Pyort Aleksandroviç Rummyantsev II. Katerina'nın emrinde 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına kumandanlık etmiştir. Osmanlı-Rus Savaşlarında Boğdan'daki (Moldova) Larga ve Kagula muharebelerinde kesin başarı elde etmiştir. Tuna Nehri'ni geçip Bulgaristan'a girdikten sonra 1774 yılında Kozluca çarpışmasını kazanarak Osmanlı Devletini barış istemek zorunda bıraktı. Temmuz 1775'te mareşalliğe yükseltilen Rummyantsev'e aynı zamanda kont unvanı verildi.

Potemkin'in iç ve dış politikada tartışmasız faaliyetlerinden bir tanesi de şüphesiz 1783 yılında Kırım Rus tarafı açısından "kansız" bir şekilde Rus imparatorluğuna bağlamasıdır (Bolotina 2000: 138). Rus devleti sürekli genişlerken daima Kırım'ın politik olarak tabiiyet göstermesine gayret etmiştir. 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasının imzalanması ile bölgede Türkiye'nin etkinliği son buluyordu. Anlaşma gereği Kırım Hanlığı resmi olarak bağımsız ve özerk bir yapıya kavuşuyordu. Bu durum, Rusya'nın antlaşmaya binaen Kırım'ın iç işlerine aktif bir şekilde müdahale etmesine ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni Rusya ya karşı savaşa tahrik etmeye yardım ediyordu. Aynı günlerde Rus idaresinin Kırım Hanlığının idarecisi olarak gördüğü Şahin Giray, Ukrayna'da sürgünde bulunuyordu. 1776 sonbaharında Rus ordusu Kırıma girdi ve Şahin Giray'ı Bahçesaray'da hanlık tahtına oturttu. Aradan henüz bir yıl geçmemişti ki Kırım Tatarları tekrar isyan etti. Bu kitlesel isyan Rus ordusu tarafından 1778 yılı başı itibariyle bastırıldı. Tüm bu yaşananlar tarafları hızlı bir şekilde ikinci Osmanlı-Rus savaşına sürüklüyordu (Yena 2007: 164).

Potemkin tüm bu bölgelerin bir nevi hâkimi, halifesi konumundaydı, Kırım'da kendi iradeleri ve gayretleri ile hazırladıkları politik durumun istikrarsızlığı ve karmaşasını gören biri olarak Kırım'ın Rusya'ya nihai olarak bağlanması düşüncesindeydi (Bolotina 2000: 144). Potemkin Kırım'ın tamamen bağımsız bir devlet olabileceğine inanmıyordu ve İmparatoriçeyi bu işi hızlı ve kararlı bir biçimde bitirme hususunda ikna etmeye gayret ediyordu (Şubinskiy 1867: 21). Potemkin, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasının gerekliliğine II. Katerina'yı ikna etmek için ciddi çaba sarf etti (Şlapnikova 1998a: 86). Sırf bu gerekliliği izah etmek için Potemkin, 1782 yılının aralık ayında Herson'dan dönüşüyle birlikte içerisinde detaylı ve kanıtlarıyla Kırım'ın dış politik duruma etkilerini izah ettiği ünlü muhtırasını II. Katerina'ya sunmak üzere İmparatoriçeye müracaat etti (Bolotina 2000: 144).

"Merhametli devletlim, var olan meseleleri oldukları üzere ve hâkimiyetinizde durumun güçlü olabilmesi için nerede size, sizin hamasetinizin gerekli olacağını anımsatıyorum. Knez kendi mütalaalarını hayata geçiriyor- eğer bugün ele geçirilmezse zamanı geldiğinde, bugün bedava alınacak olanlar çok daha pahalıya mal olacak. Müsaadenizle sonrakine bakalım. Kırım konumu itibariyle sınırlarımızı parçalıyor. Kuban ya da Bug tarafından Türklere karşı dikkatli olmamız gerekiyor mu, her iki durumda da Kırım ellerinde. Burada her şey açık ve net, bugünkü han Türklere sevimsiz geliyor. Çünkü gönülden konuşacak olursak, han Türklerin Kırım üzerinden bize ulaşmalarına engel oluyor. Bir düşünsenize Kırım sizin ve bu sakallılar burnunuzun dibinde yoklar, işte size muhteşem sınırlar! Bug tarafından Türkler bizimle doğrudan doğruya sınırdışlar, çünkü bizimle doğrudan doğruya kendilerinin ilişki içerisinde olmaları gerekiyor, bir başkasının aracılığıyla değil. Onların buradaki bütün adımları açık ve nettir. Kuban tarafından kalelerin üst kısımları orduyla donatılmış. Kalabalık Don ordusu her zaman burada hazır vaziyette. Yenirusya eyaletinde yaşayanların güveni hiç şüphesiz Karadeniz'de denizcilik serbest olduğunda tesis olunacak, şunu mütalaa etmeme izin verin, sizin gemileri-

nizin çıkışı zor, girişleri ise ondan zor. Buna ilaveten kalelerin zorlu bakımlarından kurtulacağız bunlar Kırım'daki farklı noktalardan sağlanacak. Merhametli devletlim, size karşı olan sınırsız gayretim beni konuşmaya zorluyor. Siz Rusya'nın şanını yükseltmeye mecbursunuz. Bir bakın kim ne elde etti, kime itiraz ettiler. Fransa Korsika'yı aldı, Avusturya-Macaristan Türklerden savaşız Moldova'yı aldılar. Biz daha büyüğüz! Avrupa'da Asya'yı, Afrika ve Amerika'yı kendi arasında bölüşmemiş devlet yok. Kırım'ın elde edilmesi sizi ne güçlendirecek ne de zenginleştirecek, bunları size veremez. Size sadece huzur getirecek. Darbe güçlü, ama kime karşı? Türklere. Bu durum sizi daha da mecbur kılıyor. İnanın bu kazanımla Rusya'da hiçbir hükümdarın sahip olmadığı ölümsüz bir şana ulaşacaksınız ve bu başka büyük şanlara yol açacak. Kırım ile birlikte Karadeniz'de bir tane daha devlet elde edeceksiniz. Türklerin yolunu kapatmak, beslemek ya da daha açığı, yok etmek size bağlı olacak. Han, İran'da, ne isterseniz buyurun ona, minnettar olacaktır. Han ve Kırım sakinleri bu kış seve seve Kırımı size getirecekler. Bu kazanım şanlı olduğu kadar size karşı bir utanç, yüze vurma olacak. Gelecekteki kuşaklar her mücadelede şöyle diyecekler; Çarıçe yapabiliirdi ama istemedi ve kaçırdı" (Lopatin 1992b: 155).

Potemkin'in planını, içerisinde ekonomiden politikaya kadar teklifini ispatlamak için her türlü varyantın gösterildiği bir devlet adamının yetkin planı olarak adlandırabiliriz. Üstelik Yenirusya'nın iskânı ile ilgili bütün önceki çalışmalar, kalelerin yapımı ve tarımsal gelişimi Kırım'ın Rusya'ya bağlanması için temel olarak hazırlandı (Bolotina 2000: 145).

Yukarıda birkaç fasıla ile Potemkin tarafından II. Katerina'ya sunulan planın icrası İmparatoriçe tarafından kabul edildi ve II. Katerina, Potemkin'e gizli bir fermanla münasip ilk vesilede Kırım'ı Rusya'ya bağlamasının emrini verdi (Buganov 1992: 346). Alınan bu karar merkezi Asya'daki politik durum ile yakından ilişkiliydi. 1776-1778 yıllarında Rus orduları Kırım'a saldırdıklarında Türk ordusu hali hazırdaki zayıflığı nedeniyle karşı atağa geçemedi. 1768 yılı sonunda Avusturya ve Macaristan arasında yeni bağımsız olmuş Bavariya tahtının veraset düzenlemesi hakkında ki tartışmalar yeniden alevlendi (Yena 2007: 165). Kuzey Amerika'da yenilgiye uğramış olan İngiltere Amerika ile bir antlaşma imzalamaya yoluna gitti, böylelikle büyük devletler arasındaki savaş sona yaklaşıyordu (Lopatin 1992a: 66). II Katerina Ortadoğu ve Avrupa'daki olayları dikkatlice takip edip inceledikten sonra Kırım'ın Rusya'ya Rus Ordusu gücüyle ilhakı sürecinin hızlandırılıp güçlendirilmesi emrini verdi (Yena 2007: 165).

Kırım'ın ilhakı yavaş yavaş amacından şaşmaz biçimde Kırım Hanlığı'nın ortadan kaldırılması ve yarımada'nın ilhakı ile son buldu (Buganov 1992: 346). Küçük Kaynarca Antlaşmasına göre hanlığın bağımsızlığı tanınmıştı, fakat Osmanlı padişahı Kırım Hanlarının tahta çıkışlarını onaylama ayrıcalığını kendinde saklamıştı. Fakat aralıksız kargaşalar Kırımı ciddi bir şekilde sarsmıştır (Şlapnikova 1998a: 86). Tüm bu yaşananlara bağlı olarak 8 Nisan 1783 yılında içerisinde Rus hâkimiyetinin kargaşaları ve Kırım Tatarları arasındaki çalkantıya son vermek ve Türkiye ile barışı mu-

hafaza adına Kırımı ebedi olarak idaresine aldığı açıkladığı manifestoyu yayınladı (Şubinskiy 1867: 25).

Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesinden sonra Tatarların birçoğu yarımadaı terk ederek Türkiye'ye göç etmeye başladılar. Yeni eyaletin iskânı için çalışana ihtiyaç vardı (Bolotina 2000: 153) bu sebeple Kırım'ın ilhakından sonra Potemkin ciddi ölçüde Rus kolonizasyonunun hızını artırdı. Yaklaşık dört yıl Potemkin eksilmeyen bir alaka ile kendisini bu meselelere verdi (Yena 2007: 169). Potemkin içerisinde şehirlerin kurulacağı, liman ve tersanelerin yanı sıra hayvancılık, ipek böcekçiliği, şarap üreticiliği, boş arazilerin göçmenler ile doldurulacağı geniş bir program teklif ediyordu (Yeliseyeva 2006: 81).

Rus planına göre Kırım'da yayılma yeni Osmanlı-Rus savaşından önce çok hızlı olmalıydı. Potemkin iskân faaliyetlerini hızlandırırken Kırım kolordusundan terhis edilen Rus askerlerinin bir kısmını verimli topraklara yerleştirdi ve yeni köyler kurmaya başladı (Yena 2007: 170). Planlama ve yeni kurulacak şehirler için uygun yerlerin seçilmesi tamamıyla Potemkin'in sorumluluğundaydı. Kırım'ın ilhakından hemen sonra Potemkin bu amaçla Kırım'ı inceledi. Şehirlerin kurulması için gerekli olan bütçeyi talep etmeden önce Potemkin, daha öncede farklı yerlerde beraberinde çalışmış olan askeri mühendis Albay N.İ. Korsakov'dan belirlenen yerlere tekrar bakmasını, projelendirmesini ve konuyla ilgili bir keşif raporu hazırlamasını istedi. 26 Kasım 1784 tarihinde Korsakov, Tavriçeskiy bölgesi ile ilgili yapılan inceleme raporunu Potemkin'e sundu. Adı geçen raporun temellerine dayanarak Potemkin içerisinde harcama keşif namesi olan bir raporu II. Katerina'ya sundu. Potemkin Kırım'daki kaleler hakkındaki görüşlerini II. Katerina'ya bildirmesi ile birlikte ciddi bir beğeni kazanmış oldu (Bolotina 2000: 198-199).

Sivastopol şehrinin ilk kuruluş yıllarında Potemkin ve II. Katerina meselelerin halli konusunda sıkı irtibat halindeydiler. Aradaki konu imparatorluk politikasının özü olduğunda Potemkin imparatoriçeden "deniz kalesi" için seçkin subay ve askerler istedi ve isteğini şöyle ifade ediyordu: "seçkin savaşçılar göndermeye irade buyurun, çünkü yeni yere döküntü göndermenin nasıl bir hayrı olacak? Ben sizden bu yere, öncekilerden hiçbirinin sahip olmadığı bir şekilde sizin şanınızı yükselten bir yer olarak bakmanızı istemek durumundayım. Siz burada herhangi birinin takipçisi değilsiniz." Burada Potemkin daha çok I.Petro'ya atfedilen büyük bir şanın perspektifini imparatoriçenin önüne sunuyordu (Yena 2007: 173). Rus idaresinin güneydeki bütün idari faaliyetleri ve aynı şekilde Sivastopol'daki G.A. Potemkin tarafından gerçekleştiriliyordu. Potemkin sıklıkla Kırım ve Sivastopol'u ziyaret etmenin yanında doğrudan kendisi devam eden inşaat sahalarını ziyaret ediyordu (Nedelin 1954: 20). 1786 yılından itibaren Sivastopol yüzbaşı nezaretinde kurulmaya, daha sonra vefat eden F.F. Mekenzin'in yerine tayin olan Tümamiral Graf M.İ. Vaynoviç'in nezaretinde devam etti (Bolotina 2000: 201).

Askeri Reformlar

Potemkin'in Rusya için büyük önem arz eden çalışmalarından bir tanesi de askeri sahada yaptığı reformlardır. Potemkin önce başkan yardımcısı sonra ise askeri kurul başkanı olarak görev yapması eskilerin yeni askeri hedeflere dönüştürülmesi olarak nitelendi (Menning 2012: 46; Buganov 1992: 347). Potemkin 1783 yılında kendisi tarafından hazırlanıp II. Katerina'nın onayına sunulan Rus ordusu hakkındaki reform teklifi özel bir ilgiye layıktır. Potemkin'in raporunun adı "*Kuvvetlerin Silahı ve Elbisesi Üzerine Düşünceler*" adını taşıyordu. Ordunun bakımı, üniforması ve eğitimi dönemin batı ordularındakinden tertibatı ile öne geçiyordu (Lopatin 1992a: 68). Burada özellikle geniş serbestlik, askeri güç, zaman tasarrufu ve askerler ile insani münasebetler ile alakalı fikir ve değerlendirmeler gelişmekteydi (Brinker 1996a: 73). Dönemin Rus ordusu birçok teknik ve fiziki zorluğa maruzdu; ağır silah ve dar elbisenin rahatsızlığı diyebiliriz ki başlığın giyimi tam bir işkenceydi asker için. Saçların kıvrılması, pudralanması ve örülmesi gerekiyordu. Hiç abartmadan denilebilir ki bu korkunç kıyafeti ancak "*demir çağın*" pehlivanları taşıyabilirdi. Bu bütünüyle sağlığa uygun olmayan durum askerlerin uyuz olmasına yardım ediyordu (Ogarkov 1892: 212-213).

General Potemkin İmparatoriçe'ye yazdığı raporda durumu şöyle ifade ediyordu:

"I. Petro döneminde ne zaman Rusya'ya düzenli ordu geldiyse o zaman ülkeye bir kısım kılı kırk yaran subaylar geldi. Bizim ise askeri donanımın değerini, manasını bilmeyen askerimiz tüm bunlara esrarlı ve kutsalmışçasına saygı gösterdiler. Onlar düzenli orduyu saç örgüsü, şapka ve silah alımından ibaret zannettiler. Kendilerini böylesi bir saçmalıklarla meşgul ederlerken bugüne kadar henüz en önemli şeylerden haberdar değillerdi; örneğin askeri yürüyüş, farklı yapı ve dönüşler gibi. Tüfeklerin durumuna gelecek olursak burada cilalama ve parlatma nispeten, fakat yaklaşık olarak hiçbiri ateş etmesini beceremiyor. Ordumuzun elbise ve gururu şöyle ki, askeri ezmek için herhalde bunlardan daha iyisi düşünülemezdi. Hele bilhassa köyünden alınacak bir asker otuz yıla ancak dar çizmeleri, birçok bağlama şeklini, dar alt elbisesi ve yüzyıllardır kısalan bir yığın eşyayı tanıyıp anlayacak. Askeri elbisenin güzelliği onun kullanımındaki eşitlik ve uygunluktur. Elbise askere sadece elbise olarak hizmet etmelidir, bir yığın yük olarak değil. Her türlü moda düşkünlüğü ortadan kaldırılmalı, zira ihtişamın ürünüdür ve askerde olmayan zamanı, bakımı ve hizmeti talep etmektedir." (Lopatin 1992a: 68)

Askerin üzerindeki elbisenin ve saçıyla ilgili uygunsuzluğu Potemkin daha sert ifadeyle şu şekilde eleştiriyordu: "Örük örmek, pudralamak, saç kıvrımak askerin işi mi? Onların bu işler için uşakları yok. Bu kabarma ne için? Herkes kabul etmeli ki kafayı yıkamak ve tıraş etmek pudrayla, yağla, unla, firketeyle, örükle ağırlaştırmaktan çok daha faydalıdır. Asker elbisesi, asker ayağa kalktığı zaman hazır olmalı." Potemkin'in gözlemine göre asker günlük saç bakımına en az altı saat harcamak zorundaydı. Elbette askeri sınıflar arasındaki muayyen farklar muhafaza edilmeliydi. Bu suretle süvarilerin saç bakımı ile ilgili yapılan reformdan sonra örneğin saç kıvrım ve pudralama kaldırıldıysa da

örükler muhafaza edildi. Örükler bir kurdele ile bağlanmazken yukarı doğru kıvrılıp şapkanın altına koyuldu. Alnın her iki tarafından küçük örükler ya da saç tutamı asılıyordu. Elbette görsel açıdan bu güzel görünüyordu, fakat bu şekilde taramaya sadece süvari alaylarının subayları izinliydi. Adı geçen alayların askerleri ise saçlarını enseye kadar tıraş ettiriyorlardı (Yena 2007: 177-178).

Potemkin orduda reform yapmanın yanında süvari birliklerinin sayısını da yüzde seksen civarında artırma yoluna giderken bunları kendi içerisinde nitelik ve sayısına göre bölüklere ayırdı (Buganov 1992: 348). Ordunun sayısını artırmak Potemkin'in tek hedefi değildi (Şlapnikova 1998b: 86). Potemkin'in dikkatinin merkezinde pratik savaş idaresinin öğretilmesi vardı. Potemkin kapalı süvari yapısındaki kitlesel atağı yani Purusya taktiğini muhafaza ederken her süvarinin ayrı olarak başarısı için milliliğin altını çiziyordu: "Süvari neye özgün ise ona yönelik eğitim verilmeli, cephe hattına yönelik taarruz hızlı yapıldığı gibi dönüş de öyle olmalı. Hele atak tüm güçle olmalı, her Kazak'ın yaptığı gibi her asker at üstünde sağlam ve serbest oturmalı, zoraki zorlama olmamalı (Yena 2007: 188)." II. Katerina zamanında askeri sahadaki düzenleme ve iyileştirmelerde Potemkin'in rolü tartışmasızdır. Potemkin'in tüm çabası gayreti akılcı sistemde takım oluşturacak biçimde çağın askeri maharetlerini talep eden optimum oranda askeri birlikler kurmaya ve askeri hizmetin iyileştirilmesine yönelmişti (Şlapnikova 1998b: 87).

II. Katerina'nın Güney Seyahati

Potemkin'in Güney Rusya'daki hararetli faaliyetleri çağdaşlarının dikkatini kendi üzerine çekmeyi pek başaramadı. Hatta Kırım'ın ilhaki Knez tarafından talep edilenden daha aza mal olduğu dahi ileri sürülmüştü. II. Katerina'da Rusya'nın güneyine bir seyahat yapma isteğinin ne zaman ve nasıl oluştuğu hakkında bilgi çok azdır. Bu gezi hakkında konuşulmaya başlanmasıyla birlikte II. Katerina mümkün olduğunca hızlı bir şekilde Potemkin tarafından oldukça renkli anlatılan yeni topraklar ve Tavrida'ya⁶ bir göz atmaya gayret etti (Bolotina 2000: 215).

Yeniden elde edilmiş topraklara, Rusya'nın güneyine seyahat fikri ilk kez 1780 yılında Smolensk'de Avusturya İmparatoru II. Josep ile görüşme esnasında ortaya çıktı. Graf Falkenştayn adında gelen İmparator, İmparatoriçeye kendisini bu topraklarda ziyaret edeceğini ve Herson'da kedisi ile buluşacağına söz verdi. Fakat henüz Kırım Rusya tarafından ilhak edilmediği için. İlhaktan sonra ziyaret fikri iyice güçlendi ve 1784 yazında II. Katerina

⁶ Tavrida – eski çağlarda Kırım arazisinde "Tavri" adıyla bilinen halkın yaşadığı bilinmektedir. Söz konusu halk ile ilgili ilk bilgilere M.Ö yunanlı tarihçilerin eserlerinde rastlanmaktadır. Eski Yunanlılar Kırımın Güney sahillerini "Tavrida" (ya da Tavrika, Tavriya) yani Tavrların toprağı olarak adlandırıyorlardı. II. Katerina 8 Nisan 1783 tarihinde Kırımın ve aynı şekilde Kuban tarafının Rusya'ya ilhakını bildirdi. Yarımada ve aynı şekilde Kuzeyden Kırımı bitişik olan verimli topraklar ile birlikte Aleşki, Berdiyansk, Geniçesk, Melitopol gibi şehirler Tavrida vilayetini meydana getiriyordu. Kırım yarımadası 20. Yüzyılın başlarına kadar Rusya'da Tavrida olarak adlandırıldı. Nisan 1919 yılında Tavrida vilayeti Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak adlandırıldı.

güneye gitmeye hazırlandı, fakat savaşla birlikte Herson'a ulaşan veba buna engel oldu ise de güneye seyahat fikri tekrar canlandı. Bir kısım bilgiye göre bu Potemkin'in düşmanlarının işiydi, onlar Knez'i kendi yerinde devirmek istiyorlardı. Rakiplerden biri İmparatoriçeye Yenirusya'ya, Kırıma gitmesini ve orada hâkimiyet süren düzeni kendi gözleri ile görmesini teklif etti. Fakat bu kontrol üç yıl ertelendiği için bu süre, Potemkin'in çöküşünden ziyade yükselişine hizmet etti (Kovalenskiy 1920: 24-25).

7 Ocak 1787'de İmparatoriçe'nin kızak katarı Çarlık köyünden ayrıldı. İmparatoriçenin yolu Smolensk, Çernigov ve 29 Ocak'ta ulaştığı Kiev'den oluşuyordu. Yaklaşık üç ay, heyet bu eski Rus şehrinde kaldıktan sonra seyahat 22 Nisan'da kaldığı yerden tüm Dinyeper (Özü) boyunca aşağı devam etti (Lopatin 1992a: 101). II. Katerina'nın bu ünlü seyahati Potemkin tarafından hazırlandı ve hayata geçirildi. Haksız yere eleştirilip alay edilen "gösteriş" gösterdi ki, Yenirusya, Tavrida Potemkin'in idaresi altında onun titizliği ve emeğiyle gayet ciddi bir yol kat etmişti (Buganov 1992: 348).

II. Katerina'nın 1787 yılındaki bu gezisi ikinci Osmanlı-Rus savaşına sebep oldu ve savaş aynı yıl başladı. Şüphesiz o yıl Rusya'da Türkiye'ye karşı savaş ilan etmek düşünülmüştü. Fakat Potemkin'in bu seyahat aracılığıyla imparatoriçede savaş arzusu telkin ettiğini hem de bunu aynı yıl istediğini söylemek güçtür. Bu seyahatin tüm inisiyatifi Knez'e ait değildi, fakat seyahat zamanı Potemkin, Bulgakov üzerinden Osmanlıya savaş ilan etmeye hazırdı (Brinker 1885b: 486).

Potemkin Rusya'nın Avrupa'da öncü pozisyonunu güçlendirmek için öngörülerde bulunuyordu. Bu sebeple Polonya Karalı Stanislav August Poniatovski ve Avusturya İmparatoru II. Joseple bir görüşme hazırladı (Yena 2007: 244-246). 6 Mayıs 1787 yılında Kaniv şehri yakınlarında bir kadirga içinde II. Katerina ve Stanislav Avgust'un bir görüşmesi oldu (Sinyak 2004: 85). Kaniv'de ki görüşmeden altı ay önce Potemkin, daha sonra ise Bezbarodko'nun devam ettirdiği Kralla ön görüşmeler yaptı. Stanislav Avgust, tahttan Kralı derdest etmiş Polonya Krallığının etkili ve kendi uyuğundan olanlardan kendisini müdafaa etmesi için İmparatoriçenin güçlü himayesini rica ediyordu. Kral, Rusya ile yakınlaşmanın yolunu ararken Osmanlı ile eşikte olan savaşta birlik antlaşması imzalamayı teklif etti. II. Katerina bu tekliflere son derece ölçülü yaklaştı, zira iç meseleleri yeteri kadar kararsız olan Polonya ile istemeyerek kendini bağlamak istemiyordu. Avgust ile yapılacak bu ittifak Avusturya ve Prusya ile olan ilişkilerde zorluk çıkabilirdi (Lopatin 1992a: 102). Böylesi bir ittifakın imzalaması 1788 yılına ertelendi.

II. Katerina, Kremençuk şehrine ulaşmasının üzerinden çok geçmeden imparator II. Josep ile görüşmesi gerekiyordu. Zira birçok kez Potemkin, İmparatora bu görüşme hakkında mektup yazmıştı. Her halükarda İmparatoriçenin Josep ile görüşmesinde Knez ciddi rol oynamıştı (Brinker 1996a: 95). Aynı yılın yazında İmparatoriçe, II. Josep'i resmi olarak gezisine katılmaya, Rusya'nın büyüklüğünün keyfini beraber yaşamaya ve doğu sorununda politik görüş birliği göstermek için davet etti. II. Katerina'nın gezisi süresince II. Josep İmparatoriçe ile uzun zaman geçirdi. Gezinin sonuna

doğru İmparatoriçe II. Josep ile birlikte Borislava'ya kadar gitti. II. Josep parlak temsile şahitlik etmenin yanında İmparatoriçe ve Potemkin ile ciddi politik görüşmeler yaptı (Yena 2007: 247-259).

II. Katerina'nın Potemkin'in faaliyetlerini kontrol amacı güden gezisi kolayca politik gösteriş karakteri aldı. Gezi, katılımcıları için muazzam ölçüde "eğlenceli bir gezi" olurken Batı Avrupa'nın gözünde Rusya'nın saldırı politikasının bir ifadesi olarak hizmet ediyordu. Güneye seyahat esnasında farklı askeri birlikler toplanmıştı, bundan başka güneyde ciddi manada büyük askeri mühimmat ve erzakın yığılmış olması Osmanlı İmparatorluğu ve onun müttefiklerine karşı bir gösteriş olarak kabul edilebilirdi. Bu politik gösterişin ruhu Potemkin idi, o görüldüğü üzere öncelikli olarak on yıl zarfında doğu sorunu ile ilgilenmişti ve Kırım'ın Rusya'ya ilhakının faili durumundaydı (Brinker 1996a: 108).

Türkiye için II. Katerina'nın teftiş gezisi ve Sivastopol limanındaki gösterişin anlamı açıktı. Ancak Osmanlı Devleti savaş ilan etmek için İmparatoriçenin kuzeye dönmesini bekledi. Türkiye 1787 Ağustos'unda Rusya'ya savaş ilan ettikten sonra Ekim ayı itibarıyla Kinburun kalesini muhasaraya başladı (Yena 2007: 262). Söz konusu savaş II. Katerina döneminde oldu ve tarihe de II. Osmanlı-Rus savaşı olarak girdi. Fakat Rusya için bu savaş Karadeniz'e çıkmak için son yüz yılda meydana gelen yedinci savaştı ve bu son savaş bir nevi bu süreci Rusya açısından noktlayan savaş olduğu gibi, aynı savaş başkomutan Potemkin'in kabiliyetsizlik ile de suçlandığı savaş oldu (Lopatin 1992a: 118).

Potemkin'in eylem tarzını özellikle en keskin tarzda Knez Şerbatov eleştirip kınadı. Askeri faaliyetlerin yavaşlığı ve savaşın başındaki başarısız operasyonlar hakkında Graf Şerbatov'un eleştirileri şu yöneydi:

"Potemkin, monarşiye karşı kendisinde inayet ve itimat taşıyan, istediğinde her şeyi yapabilen insan, Türk sınırında birleşik vilayetlerin genel valisi, askeri kurul başkanı, Türk sınırının her yerini adımlamış insan. Tüm bu şartlarda, savaşın ilk başında Knez, Potemkin düşman bölgelerine girmediği için, Sivastopol limanında imparatoriçe ve Alman İmparatoruna gösterilen filomuz denize açılmadığı için ve doğrudan İstanbul'a gitmediği için, hiç olmazsa Sinop'da Türk bölgelerini yakıp yıkmadığı için... Kim tüm bu olanlardan şüphe etmez ki. Neden yakalamadı? Beş yıl savaşa hazırlandık, ordu her yerden toplandı, topçular getirildi, filo hazır. Her şey İmparatoriçeye gösterildi ve onun övgüsünü aldı... Galiba görkemli komutanı suçlamak için olaylar bir birine kavuşuyor" (Brinker 1996a: 113).

Hiç abartısız denilebilir ki, bu savaşa başlamak ya da münasip politik tavizler ile ya da usta politik manevralar ile bu savaşın önüne geçmek Potemkin'in elindeydi. İmparatoriçe ve müttefiklerine parlak eyaletleri gösterdikten sonra, belki de, başında gücü konusunda kendisi emindi, fakat tehlike gerçekten yaklaştığı zaman seferin başarısı konusunda şüphe etmeye başladı. Potemkin'in imparatoriçe ile yazışmalarından da anlaşıldığı üzere Knez Türkiye ile barışı devam ettirmekten yanaydı. Zira filonun ve ordunun organizasyonu için buna ihtiyaç vardı (Ogarkov 1892: 236).

Savaşın başlangıcı Rusya için son derece talihsiz oldu, 24 Eylül 1787 tarihinde Potemkin'in emri ile Türk donanmasını karşılamak üzere gönderilen, Varna'dan Ocakov'a hareket eden Sivastopol filosunun fırtınaya yakalandığı ve gözden kaybolduğu haberi Potemkin'e ulaştı. Bu durum başkomutan için korkunç bir durumdu. Potemkin'in uzun yıllar emek ve ilgi ile inşa ettirdiği Karadeniz Filosu, onun hayatının en önemli işlerinden biriydi ve sayılı saatler içinde ortadan kaybolmuştu (Yeliseyeva 1997: 28). Eylül başarısızlığı bir sonraki hadisenin de ispatı oldu, yaşananlar Potemkin'i Rumyantsev'e yazdığı mektupta sızlanmaya, yakınmaya zorladı. Potemkin mektubunda, içinde bulunduğu durumu şu şekilde ifade ediyordu: "Ne yapacağımı bilmiyorum; hastalık yakamı bırakmıyor, akıl yok... Yakında, belki de, beni ne göreceksiniz ne de duyacaksınız." Aynı zamanda imparatoriçeden de yerine Rumyantsev'i atmasını istiyordu (Buganov 1992: 354).

Varna felaketi ile ilgili haber çok geçmeden İmparatoriçeye ulaştı. İki görüşe göre İmparatoriçe Potemkin hakkında kaygılıydı, çünkü güneydeki tüm faaliyetlerin aklı ve motoru Potemkin'di. Çünkü onun çalışmalarının yüksek, resmi politik değeri vardı ve bir insan olarak Potemkin İmparatoriçeye yakın birisiydi. İmparatoriçe mektubunda Potemkin'e: "Senin arzun gereği komutanın devri ile ilgili istediğin emri gönderdim, fakat itiraf etmeliyim, bu emir benim için ne sevimli ne de mükemmel. Bu dünyada kimse benim sana arzu ettiğimden daha iyisini arzu etmiyor, işte tam da bunun için sana, düşündüğüm gibi de konuşuyorum" (Yena 2007: 274). Mektuptaki bir sonraki kayıt ise şöyle devam ediyordu: "Senin beş yaşında sabırsız bir çocuk olduğunu düşüneceğim, oysaki şu sıralar sana verilen iş sarsılmaz bir sabır istiyor. Elveda dostum, ne mesafe, ne zaman, ne de hiç kimse bu dünyada senin hakkında sana olan düşünce tarzımı değiştiremez." (Brinker 1996: 122)

Potemkin İmparatoriçe ile aralarındaki yazışmadan sonra imparatorluk emrine uygun olarak görevde kalmaya karar verdi ve olası zafere yönelik Rusya'nın şansını dikkatlice hesapladı (Yena 2007: 276). Osmanlı-Rus savaşını kazanan general ve amiraller arasında şu isimleri sayabiliriz: Tekelli, Nassau-Zigen, Aleksiano, Derfelden, Gudoviç, Ribas, German, Kamenskiy, Kutuzov, Repnin hatta ilkler arasında Uşakov ve Suvarov'u da sayabiliriz. Fakat seferlerin fikri, güçlerin toplanması ve idaresi gibi taarruzların hazırlanması tamamen Potemkin'e aitti (Lopatin 1992a: 119).

1790 yılı itibarıyla II. Katerina'nın II. Osmanlı-Rus savaşı sona yaklaşıyordu. Sonucu itibarıyla Rusya özünde amaçlarına ulaşmıştı, Potemkin de artık tüm gücünü barış görüşmelerine yoğunlaştırabilirdi. Prensip olarak Rusya'nın savaşı kazandığı netti. İmparatoriçe bu parlak zaferi Potemkin'in şahsına borçlu olduğunu biliyordu ve yaşlı Grigoriy'sini kahraman rolünde görmek istiyordu ve onu Petersburg'a çağırdı. Tüm Rusya, İmparatoriçeye Akdeniz'e kapı açan Osmanlı Devleti'ni mağlup eden kişiyi onurlandırmak zorundaydı (Yena 2007: 298). 28 Şubat 1791 yılında Potemkin son kez Petersburg'a geldi. Potemkin'in onuruna Tavrida sarayında bir kutlama tertip edildi. Petersburg'daki beş aylık bulunma süresinden sonra Türkiye ile öncü barış anlaşmasının imzalanması ile ilgili haberi aldıktan sonra 24 Tem-

muz'da Potemkin Petersburg'dan savaş bölgesine hareket etti (Bolotina 2000: 223). Potemkin'in bölgeye ulaşması ile birlikte şartlar da değişti ve Potemkin Petersburg'da kararlaştırdıklarından daha katı barış şartları ileri sürdü. Osmanlı Devleti'nin bu şartlara rıza göstermemesi durumunda görüşmeleri kesmek ile tehdit etti. Potemkin Rusya'nın zaferi kazanan taraf olduğunun altını çizmek için sembolik olarak görüşmeleri 1711 yılında Rusya'nın mağlup olarak Prut Barışını imzalamak zorunda olduğu Galat-sa'dan Guşa'ya taşıdı. Fakat kendisi yeni barış antlaşmasına imza koymaya yetişemedi, yaşadığı ağır hastalık sonucu 5 Ekim 1791'de öldü (Şlapnikova 1998a: 91).

G.A Potemkin'in vefat haberi 12 Eylül'de başkente ulaştı. Potemkin'in vefatı ile bağlı olarak İmparatoriçenin kâtibi A.V. Hrapovitskiy günlüğüne şu notu düştü: "12 Ekim - gözyaşı ve yeis, 16 Ekim aralıksız gözyaşı. Bana dedi ki; Potemkin'in yerini nasıl doldurabilirim? Hiçbir şey öyle olmayacak, o gerçek bir asilzade, akıllı bir adamdı, beni satmadı ve onu satın almak mümkün olmadı." (Bolotina 2000: 224) İmparatoriçeden farklı olarak saray mensupları arasında hızlı bir şekilde Potemkin ile alakalı dedikodular aldı yürüdü, zira böylesine etkili birinin ortadan kalmasından birçokları memnundu (Şlapnikova 1998a: 91).

Sonuç

II. Katerina'nın dönemi gözdelelerin, danışmanların ve saray ahalisinin rolü İmparatoriçe Yelizaveta Petrovna ve I. Petro geleneğinde olduğu gibi muhafaza edildi. İmparatoriçenin birçok danışmanı vardı bunlar arasında Nikita Panin ve Aleksandır Bezbarodko, Feldmareşaller Rumyansev, Repin ve Suvarov vardı. Prensip olarak gözdelelerin grubu danışmanların grubundan ayrıydı. Tüm bunlar arasında sadece iki kişi istisnai olarak ayrılıyordu; Knez Grigoriy Orlov ve Knez Grigoriy Potemkin. Gerek Rusya'ya hizmet gerekse İmparatoriçeye yakınlık açısından Potemkin nispeten daha ağır basıyordu. Potemkin gençlik yıllarında dâhil olduğu saray hayatında kısa sürede etkili oldu. Potemkin II. Katerina'nın gönül dünyasında elde ettiği etkiyi aynı şekilde devlet hayatında da yakalamayı başardı.

II. Katerina döneminde meydana gelen her iki Osmanlı-Rus savaşına katılmıştır. Potemkin 1768 Osmanlı Rus savaşına katıldıktan sonra söz konusu savaştan bir dizi sonuç çıkarmış ve bu planlarını II. Katerina'ya olan yakınlığını da kullanarak 1787 ikinci Osmanlı Rus savaşına kadar hayata geçirmiştir. Potemkin planlarının hayata geçirilmesine öncelikle Güney Ukrayna topraklarında var olan başına buyruk Zaparoji Kazaklarını ortadan kaldırmayla başladı. Kırım haricinde güney topraklarında kontrol ele alındıktan sonra bölgenin iskânına ağırlık verildi. Bir önceki 1768 Osmanlı Rus savaşında bölgede yerli ve üreten halk olmayınca hareket halindeki orduyu ikmal etmenin güçlüğü çok net yaşanmıştı. Bundan başka askeri olarak alınan yerlerin yerel halkla iskân edilmedikçe uzun süreli elde kalmadığı biliniyordu. Bu sebeplerle Potemkin'in öngörüsüyle gerek Rusya'nın birçok bölgesinden gerekse de Rusya dışından özellikle Balkanlar ve Kafkaslar'dan

bölgeye ciddi nüfuz taşındı. Ardından Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devletinden koparılan Kırım 1783 yılında Potemkin'in II. Katerina'yı ikna etmesiyle Rusya tarafından işgal edildi.

Potemkin planları dâhilinde Karadeniz'de bir donanma kurarken güneyde kurduğu yeni şehirler ve tersaneler sayesinde bölgedeki tüm askeri ve ekonomik faaliyetleri bu yeni yerleşim yerlerinden ikmal etti. Böylelikle bölgedeki varlığa ve çalışmalara bir süreklilik kazandırmış oluyordu. Potemkin güneyde planları dâhilinde kurduğu şehirlere, tersanelere, limanlara ve Kırım'ın Rusya'ya ilhakına büyük önem veriyor ve bir şekilde bu kadar kısa sürede ulaştığı başarıyı II. Katerina'nın da görmesini istiyordu. Bu amaçla Potemkin'in ısrarlı davetiyle II. Katerina 1787 yılında Kırım'a bir gezi düzenledi. Söz konusu gezi sadece güney eyaletlerini görmekten ibaret değildi. Potemkin, II. Katerina'ya Avusturya İmparatoru II. Josep ile bir de görüşme tertip etmişti. Bölgedeki bu hareketlilik 1787 Osmanlı Rus savaşının başlamasında önemli rol oynamıştır. Potemkin bu savaşı idare ettikten sonra barış antlaşmasını göremeden 1791 yılında ölmüştür.

KAYNAKÇA

- BRİNKER, A.G., (1885). "Puteşetvie İmperatritse Yekaterini II v Kırım," *İstoriceskiy Vestnik*, T.21, Sank-Peterburg.
- BRİNKER, A.G., (1996). *Potemkin*, Moskova.
- BOLOTİNA, N.YU., (2000). *Deatelnost G.A. Potemkina v Oblasti Vnutrenniy Politiki Rossii*, Moskova (Doktora Tezi).
- BUGANOV, V.İ., BUGANOVA, A.V., *Palkavodı XVIII Veka*, Moskova, 1992
- Grigoriy Potemkin – Favorit Ekaterini II Velikoy, [https:// екатерина2.рф/связи/фавориты/григорий-потёмкин/](https://екатерина2.рф/связи/фавориты/григорий-потёмкин/) (28.06.2018).
- İVİTSKAYA, O.E., (2016). "Svetleyşiy Knyaz Grigoriy Aleksandroviç Potemkin-Tavriçeskiy i Çornomorskiy Flot", *Paradigmi İstorii i Obşestvennogo Razvitiya*, Vip. 2-3, Sivastopol.
- JİRTUYEVA, N.S., (2016). "Liçnost i Deyatelnost Knyazyza G.A. Potemkina-Tavriçeskogo v Otsenke Sovremennikov i İstorikov", *Paradigmi İstorii i Obşestvennogo Razvitiya*, Vip.2-3.
- KABUZON, V.M., *Zaselenie Novarossii v 18 – pervoy polavine 19 veka (1719-1858gg)*, Moskova, 197.
- KOVALENSKİY, M.N. 1(920). *Puteşestviye Yekaterina II v Kırım*, Moskova.
- KUHAR ANİŞKO, N.A., PİVAROVİÇ, V.B., *Jizn i Smert Svetleyşevo Knyazyza Potemkina Grigorya Aleksandroviça*, Nikolayev, 2002.
- LOPATİN, V.S., (1992 a). *Potemkin i Suvarov*, Moskova.
- LOPATİN, V.S. (1992b). Yekaterina II i G.A. Potemkin, (Liçnaya Perepiska 1769-1791) Moskova.
- MENNİG, Brus, (2012). "G.A. Potemkin-Gosudarstvenniy i Vayenniyy Deyatel Epohi Prosveşeniya", *Veliçiyeye i Yazvı Rossiskiy İmperii: Mejdunarodniy Nauçniy Sbornik v Çest 50-letiya O.R. Ayrapetova*, Moskova.
- MİLLERA, D.P., (1901). *Zaseleniye Novorossiskovo Kraya i Potemkin*, Harkov

- NEDELİN, A.İ. (1954). *Sevastopol, Ot Osnovaniya Goroda Do Naçala Kırmskoy Vaynı 1853-1856 gg.*, Simferopol.
- OGARKOV, V.V., G.A. (1892). *Potemkin Yivo Jizn i Obşestvennaya Deyetelnost*, Biografiçeskiy Oçerk, Sank Peterburg.
- SEMEVSKİY, M.İ. (1875). "Knyaz Grigoriy Aleksandroviç Potemkin. Oçerk Yivo Jizni i Perepiska" *Russkaya Starina*, Mart T.12, Petersburg.
- SİNYAK, L.V. (2004). "Diplomatiya Yekaterini ı Posle Pervovo Razdela Reçi Pospolitoy," *Rossiyskie i slavyanskije İsledovaniya*, Vıp 1.
- SVİRİDOV, A.P., "Poslednie Dni Knyazya G.A. Potemkina-Tavriçeskogo", <http://history.milportal.ru/2014/07/poslednie-dni-knyazya-g-a-potemkina-tavrisheskogo/> (28.06.2018).
- ŞLAPNİKOVA, A. (1998a). "Grigoriy Aleksandroviç Potemkin", *Voprosı İstorii*, No:7, Moskova.
- ŞLAPNİKOVA, Ye.A. (1998b). "Ştob Sposobno i Polezno Upotrebleyema Bit Mogla Protiv Vsyakoy Armii," *Voyenno-İstoriçrskiy Jurnal*, No:1, Moskova.
- ŞUBİNSKİY, S.N. (1867). *Sabranie Anekdotov o Knyaze Grigorie Aeksandroviçe-Tavriçeskom*, Saint-Petersburg.
- TRESKİN, N. (1879). *Svetliyayşey Kinyaz Grigoriy Aleksandroviç Potemkin-Tavriçeskiy*, Moskova.
- VOSKRESENSKAYA, İrina (2014). *Favoriti u Rossiskogo Prestola*, Moskova
- YELİSEYEVA, O.İ. (1997). "Lübezniy Moy Pitomets", Yekaterina II i G.A. Potemkin v Godı Vtoroy Rusko-Turetskoy Vaynı (1787-1791), *Ateçestvennaya İstoriya*, Moskova.
- YELİSEYEVA, O.İ. (2006). *Grigoriy Potemkin*, Moskova.
- YENA, D. (2007). *Potemkin Favorit i Feldmareşal Yekaterini II*, Moskova.